

Halina Chłodnicka*
Grzegorz Zimon**

ZMIANY RYNKU I ICH WPŁYW NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ SYSTEMU EMERYTALNEGO

DOI: 10.26399/meip.2(61).2018.20/h.chlodnicka/g.zimon

WPROWADZENIE

Od bardzo dawna problemem społeczeństwa jest stworzenie jak najlepszych warunków w sytuacji zakończenia kariery zawodowej. Brak możliwości samodzielnego utrzymania się spowodował podejmowanie starań w celu poprawy warunków życia ludzi starszych. Sposoby radzenia sobie z tym zagadnieniem były różnorakie i zmieniały się wraz ze zmianami gospodarczymi, społecznymi i politycznymi. Odpowiedzialność w tym zakresie ciąży na sektorze ubezpieczeń. Sektor ten należy do jednych z najbardziej rozwijających się sektorów świadczących usługi finansowe, który odgrywa dużą rolę w funkcjonowaniu przedsiębiorstw oraz gospodarstw domowych. Za pomocą mechanizmów, które stabilizują sytuację finansową ubezpieczonych, ubezpieczenia są najczęściej używane do zarządzania ryzykiem przez osoby fizyczne oraz przedsiębiorstwa. Polskie społeczeństwo należy do starzejącej się części państw. Osób aktywnych zawodowo i opłacających składki jest coraz mniej, co wiąże się z zagrożeniami dla systemu. Podjęcie działań niezbędnych to zmiany tej tendencji jest koniecznością. Zgodnie z Konstytucją RP Art. 67. pkt 1.

* Halina Chłodnicka – dr inż., Politechnika Rzeszowska, Wydział Zarządzania Zakład Finansów, Bankowości i Rachunkowości, hach@interia.pl

** Grzegorz Zimon – dr inż., Politechnika Rzeszowska, Wydział Zarządzania Zakład Finansów, Bankowości i Rachunkowości, gzimon@prz.edu.pl

Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa ustawa.

1. ZMIANY DEMOGRAFICZNE I ICH WPLYW NA SYSTEMY EMERYTALNE

Starzenie się ludności jest procesem ogólnie znanym w społeczeństwie. Mało kto zdaje sobie jednak sprawę z tego, że najszybciej następuje ono w Europie. Komisja Europejska co dwa lata publikuje Europejski Raport Demograficzny wskazujący najnowsze fakty i trendy demograficzne w krajach członkowskich. W raportach ostatnich lat podkreślany jest fakt, że niskiemu poziomowi urodzeń towarzyszy niski poziom śmiertelności. Głównym efektem tej przemiany jest coraz wyższy udział osób starszych w strukturze społeczeństwa. Komisja Europejska w swoim raporcie sugeruje, że udział osób powyżej 65 roku życia w całkowitej liczbie populacji zwiększy się z 17,1% w roku 2008 (84,6 milionów) do 30% w roku 2060 (151 milionów). Również liczba osób w wieku powyżej 80 roku życia jest coraz wyższa. Zakłada się, że najwyższy spadek nastąpi w latach 2015–2035, kiedy to na emeryturę będą przechodziły osoby z roczników charakteryzujących się wysoką liczbą narodzin. Negatywne trendy demograficzne są przede wszystkim wynikiem istotnych postępów w dziedzinie gospodarczej, społecznej i medycznej. Wynikają one z następujących tendencji:

- spadek urodzin dzieci,
- wydłużenie długości życia,
- wzrost udziału osób starszych spowodowany jest stopniowym osiągnięciem wieku emerytalnego przez pokolenie wyżu demograficznego.

Średnia długość życia Polaków wynosi obecnie nieco ponad 77 lat. Średnia długość życia mężczyzn w Polsce to 71 lat, a kobiet – 79,7. Długość trwania życia w Polsce kształtuje się jeszcze dość kiepsko w porównaniu z krajami Unii Europejskiej (por. tabela 1). Doprowadzi to do istotnego wzrostu liczby osób w wieku 80–90 lat. Jednym ze sposobów zobrazowania tempa starzenia się społeczeństwa jest mediana wieku. To właśnie jej wzrost bardzo wyraźnie widać na przykładzie Polski (rysunek 1).

Tabela 1

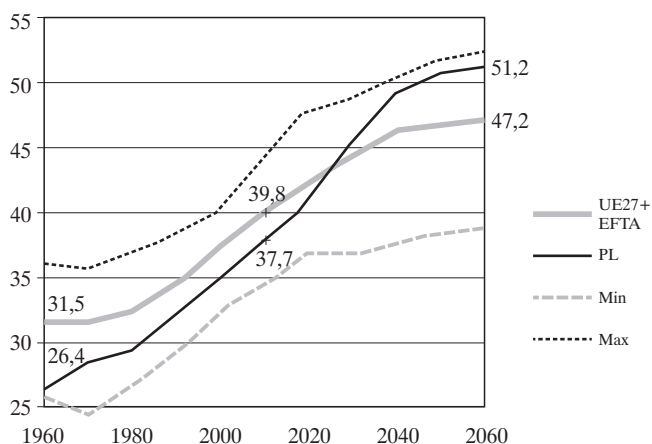
Średnia długość życia w wybranych krajach

Kraj	Długość życia w latach		Średnia
	Kobiety	Mężczyźni	X
Niemcy	83,00	78,26	80,00
Stany Zjednoczone	81,97	77,32	79,68
Rosja	76,57	64,70	70,47
Kamerun	59,28	56,62	57,93

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 1

Zmiany mediany wieku w Polsce w latach 1960–2060 na tle krajów EU i EFTA

Objaśnienia: Min, Max – odpowiednio najniższa i najwyższa wartość mediany zaobserwowana w danym roku wśród analizowanych krajów.

Źródło: G. Lanzieri, *The Greying of the Baby Boomers. A Century-Long View of Ageing in European Populations*, „Statistics in Focus” 2011, No. 23, s. 5.

W roku 1960 miara ta znajdowała się na poziomie 26,4 roku, co dawało Polsce jedno z najniższych miejsc w rankingu krajów europejskich. Niestety, prognozuje się, że w roku 2060 wyniesie ona aż 51,2 roku i będzie to jeden z najwyższych wyników w badanym obszarze¹.

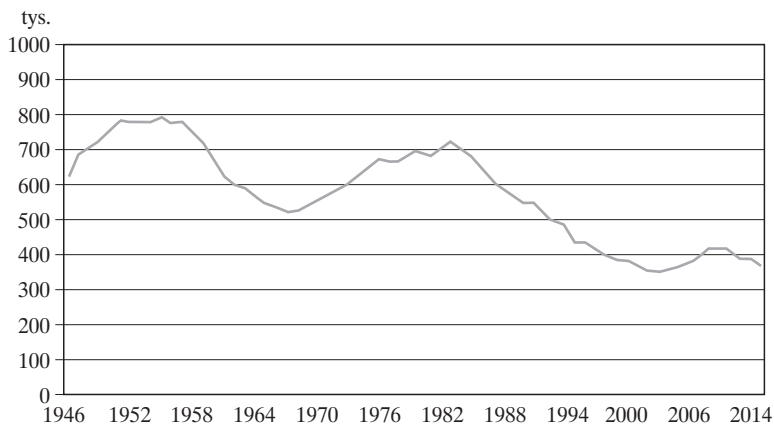
¹ G. Lanzieri, *The Greying of the Baby Boomers...*, *op. cit.*

Tak szybki wzrost mediany wieku będzie notowany nie tylko w Polsce, ale również we wszystkich krajach Europy Środkowo-Wschodniej, co spowoduje, że to właśnie tam będą najstarsze społeczeństwa².

Przyrost naturalny w Polsce od połowy lat 80. ubiegłego wieku systematycznie spadał. Zjawisko to spowodowało, że już na początku lat 90. nie występowała zastępowalność pokoleń, co znacząco wpływa na system emerytalny³. Jak pokazuje rysunek 2, najniższy poziom współczynnika zanotowano w 2003 roku.

Rysunek 2

Urodzenia żywe w latach 1946–2014 – wyże i niższe demograficzne

Źródło: GUS: Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2014 roku.

Od tego momentu podjęto wiele działań mających na celu zwiększenie poziomu dzietności. Według danych GUS w 2014 roku odnotowano 376 tys. urodzeń żywych, czyli o około 6 tys. więcej niż rok wcześniej, jednak wynik ten nadal odbiega od optymalnego poziomu. W 2016 r. urodziło się o ok. 16 tys. więcej dzieci niż w 2015 r. W 2016 r. zarejestrowano 385 tys. urodzeń żywych. Tzw. współczynnik urodzeń wzrósł o 0,4 pkt do 10 promili.

Od lat 90. XX w. wartość współczynnika dzietności kształtuje się poniżej 2, podczas gdy wielkość optymalna, określana jako korzystna dla stabilne-

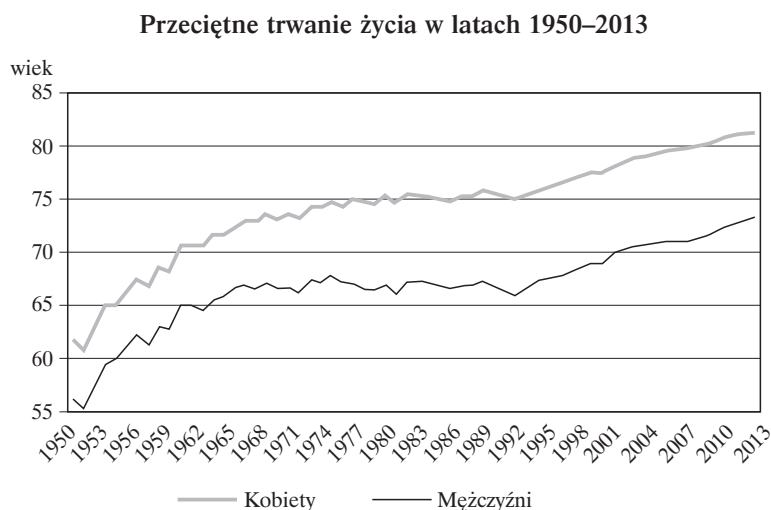
² Por. A. Abramowska-Kmon, *O nowych miarach zaawansowania starzenia się ludności*, „Studia Demograficzne” 2011, nr 1(159).

³ D. Holzer-Żelaźewska, K. Tymicki, *Cohort and Period Fertility of Polish Women, 1945–2008*, „Studia Demograficzne” 2009, nr 1 (155), s. 48–69.

go rozwoju demograficznego, to 2,1–2,15 (tj. gdy w danym roku na 100 kobiet w wieku 15–49 lat przypada średnio 210–215 urodzonych dzieci).

Według informacji GUS, od początku lat 90. XX w. zaobserwowano zmiany w zakresie wykształcenia i osiągnięć stabilizacji ekonomicznej, że najpierw istotna jest stabilizacja materialna, a dopiero później decyzja o założeniu rodziny oraz jej powiększeniu. Na strukturę wiekową poza wcześniej wspomnianą dzietnością duży wpływ ma także coraz dłuższe dalsze trwanie życia. Jest to proces, który będzie z upływem lat się wydłużał. Analiza trwania życia przeprowadzona na podstawie danych z czterdziestu lat pokazuje, że w Europie, co dekadę życie wydłużało się o 2,5 roku⁴ (rysunek 3).

Rysunek 3

Źródło: GUS: Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2014 roku.

W Polsce od 1990 roku zaobserwowano wydłużenie się okresu życia zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Dysproporcje pomiędzy trwaniem życia kobiet i mężczyzn są zauważalne także w innych krajach. Różnica pomiędzy trwaniem życia kobiet i mężczyzn spowodowana jest wysoką nadumieralnością mężczyzn i zwiększa się wraz z wiekiem. Zjawisko to występuje niezależnie od grupy wiekowej i wynosi średnio 8 lat⁵. Warto zaznaczyć, że na

⁴ Demography Report 2008. Meeting Social Needs in an Ageing Society. Commission Staff Working Document. Brussels 2008, s. 6.

⁵ GUS: Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2014 roku.

strukturę wiekową oddziałuje starzenie się osób urodzonych w okresie wyżu powojennego. Czynniki ten jest zauważalny zarówno w Polsce, jak i za granicą.

Na starzenie się społeczeństwa pozytywny bądź negatywny wpływ mają także migracje. W przypadku Polski czynnik ten jest znaczący.

2. ZMIANY W SYSTEMACH EMERYTALNYCH

System emerytalny jest bardzo wrażliwy na wszelkie zmiany. Wspomniane wcześniej czynniki powodują przymus wprowadzenia nowych rozwiązań, po to, aby mógł on funkcjonować prawidłowo. Najczęstsze problemy, z którymi zmierzyć się musi system, to:

- Rosnąca liczba osób pobierających emeryturę,
- Spadek liczby osób aktywnych zawodowo,
- Wydłużenie się okresu pobierania świadczeń emerytalnych.

Wymienione czynniki powodują obciążenie dużymi kosztami utrzymania systemu emerytalnego. Funkcjonowanie systemów emerytalnych jest postrzegane przez społeczeństwo jako sfera społeczna. Równoległe wielkość świadczeń emerytalnych jest uzależniona od rozwoju gospodarczego i zmiennej sytuacji gospodarczej Polski. Dzieje się tak, ponieważ wydatki emerytalne są transferowane od osób aktywnych zawodowo do emerytów⁶. W Polsce ze względu na przeprowadzoną reformę systemu emerytalnego rozróżnia się dwa okresy: przed 1998 r. i po 1998 r.

Do końca 1998 roku w Polsce funkcjonował wyłącznie system repartycyjny, czyli oparty na umowie pokoleniowej. W systemie tym pracownicy wpłacali część zarobionych pieniędzy do wspólnej kasy, z której na bieżąco wypłacane były świadczenia emerytalne. W systemie tym wysokość emerytury nie miała dużego związku z wpłacanymi wcześniej pieniędzmi. Wraz z postępującym procesem starzenia się społeczeństwa system ten stawał się coraz mniej wydolny.

Obecny system emerytalny funkcjonuje od 1 stycznia 1999 r. Jaki jest wybór? (rysunek 3).

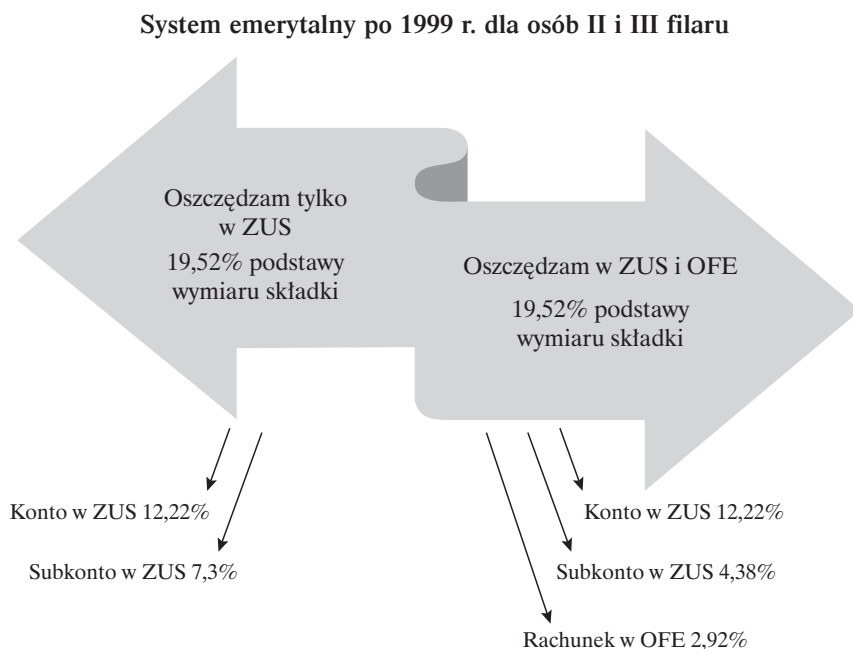
Przede wszystkim podzielono uczestników reformy na 3 filary.

- **Osoby urodzone przed 01.01.1949 r.** otrzymują emeryturę według starego systemu opartego na umowie pokoleniowej, czyli na podstawie zasad systemu emerytalnego obowiązującego przed 1 stycznia 1999 r.

⁶ M. Żukowski, *Reformy emerytalne w Europie*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2006, s. 26.

- **Osoby urodzone między 31.12.1948 r. a 01.01.1969 r.** mogą samodzielnie podjąć decyzję, czy chcą otrzymywać emeryturę tylko z ZUS-u, czy także z funduszu emerytalnego, czyli już na zasadach nowego systemu emerytalnego.
- **Osoby urodzone po 31.12.1968 r.** – otrzymanie emerytury następuje według zasad całkowicie nowego systemu emerytalnego. Od 2009 r. rozpoczęła się wypłata emerytury z nowego systemu emerytalnego. Jest on oparty na zasadzie zdefiniowanej składki. Wysokość emerytury jest uzależniona od wielkości składek wpłacanych przez osobę ubezpieczoną.

Rysunek 4

Źródło: opracowanie własne na podstawie przepisów.

Jednym z ważniejszych celów reformy w roku 1999 była poprawa efektywności systemu emerytalnego. Już wtedy część ubezpieczonych urodzonych po 31 grudnia 1948 r. po raz pierwszy stanęła przed dylematem, czy powierzyć OFE część swoich składek. Wówczas jednak wybór ten był trudny, gdyż rozwiązania wprowadzone w ramach II filaru były w Polsce zupełną nowością i brakowało odpowiednich danych, które pomogłyby dokonać słusznego wyboru. Przedstawiciele najstarszych roczników podeszli do udziału

w nich dość sceptycznie i z reguły nie przystępowali do żadnego z funduszy. Przedstawiciele młodszych roczników chętniej decydowali się na przystąpienie do OFE. Jednak cały czas najwięcej emocji wzbudzą Otwarte Fundusze Emerytalne (OFE). Społeczeństwo dzieli się na ich zwolenników oraz przeciwników. Przeciwnicy zarzucali OFE zbyt dużą zależność między jego udziałem w systemie a wzrostem gospodarczym. Uważali, że duży udział OFE powoduje, że wzrastają środki przeznaczane na oszczędności. Nieporozumienia w sprawie OFE odnoszą się także do wspomnianych wcześniej sfer oraz do efektywności całego systemu. Twórcy chcieli, aby społeczeństwo przestało traktować składkę, jako przykry obowiązek, ale jako możliwość zapewnienia sobie lepszej przyszłości. Oprócz tego wciąż mówi się o niewypłacalności ZUS i głódowych emeryturach, co często jest podsycane negatywnymi opiniami specjalistów. Starano się cały czas usprawniać system oszczędzania na przyszłe emerytury. W 2014 r. Polacy po raz drugi stanęli przed wyborem, czy chcą uczestniczyć w Otwartych Funduszach Emerytalnych, czy przekazać całość składki do ZUS-u⁷. Stworzono kalendarz otwarcia okienek transferowych i podejmowanie decyzji o przystępowaniu do OFE lub ZUS-u (rysunek 5).

Na wiele kluczowych aspektów zwracali uwagę w swoich wypowiedziach uznani eksperci w dziedzinie ubezpieczeń społecznych oraz ekonomiści. Elżbieta Chojna-Duch, która w latach 2010–2016 zasiadała w Radzie Polityki Pieniężnej, zwróciła także uwagę na kosztowność systemu opartego na OFE oraz wyraziła większe zaufanie do instytucji publicznej niż prywatnej. Stworzono bardzo proste zasady dokonywania zmiany przystąpienia do OFE lub nie, co prezentuje tabela 2.

⁷ Zgodnie z ustawą o ubezpieczeniach społecznych prawo wyboru miały osoby będące wówczas członkami OFE, i które miały jeszcze ponad 10 lat do osiągnięcia wieku emerytalnego. Wyboru tego mogły dokonać w terminie od 1 kwietnia do 31 lipca trzema sposobami: składając oświadczenie osobiście w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych, drogą pocztową poprzez wysłanie oświadczenia lub drogą elektroniczną. Należy zaznaczyć, że nie złożenie oświadczenia o chęci przekazywania składek do OFE było automatycznie uznawane za wybór kierowania całej składki do ZUS-u.

Rysunek 5

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2

Jak przystąpić do OFE lub zmienić na ZUS

Jestem na tak	Jestem na nie
<p>Oświadczenie o odprowadzaniu części składki do OFE można wysłać listem, składać osobiście w placówce ZUS lub elektronicznie za pośrednictwem platformy PUE ZUS. Jeżeli ktoś nie jest jeszcze członkiem żadnego OFE, podpisuje w ciągu 4 miesięcy umowę z wybranym funduszem emerytalnym. Część składki pozostanie na subkoncie ZUS, a część trafi do wybranego OFE i będzie inwestowana na rynku kapitałowym. Środki w OFE są zarządzane i inwestowane przez Powszechnie Towarzystwa Emerytalne.</p>	<p>W przypadku, gdy w 2014 r. nie złożono oświadczenia i cała składka emerytalna trafiała do ZUS i nadal uczestnik chce, żeby tak było, nie musi podejmować żadnych działań w tej sprawie. Ponadto, osoby już składkujące do OFE mogą w czasie obowiązywania okienka transferowego złożyć oświadczenie o chęci składkowania tylko do ZUS.</p>

Źródło: opracowanie własne.

Te wszystkie dyskusje wpłynęły na podejmowane decyzje. Mając możliwość wyboru w kolejnych latach, jednak zdecydowana większość osób chciała powierzyć całość składki Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych. Biorąc pod uwagę, że do tego momentu członkami OFE było 16,6 mln osób, okazało się, że w funduszach emerytalnych pozostało tylko nieco ponad 15% dotychczasowych uczestników⁸. Powodów takiej decyzji było kilka. Zwolennicy ZUS-u najczęściej argumentowali swoją decyzję bezpieczeństwem środków. Ich zdaniem OFE niosły za sobą zagrożenie poniesienia straty w wyniku niekorzystnych zmian na rynku, a ewentualny zysk z inwestycji w funduszach emerytalnych byłby nieznacznie tylko większy od tego, który gwarantuje waloryzacja w ZUS. Czy to jest właściwa droga? Może jednak dywersyfikacja oszczędności jest dobrym rozwiązaniem. Decydując się na OFE, nie zmienia się wysokość odprowadzanych przez nas składek, a więc na co dzień nie odczuwamy żadnej różnicy. Natomiast dajemy sobie szansę na pomnożenie naszych pieniędzy na rynku kapitałowym poprzez stałe inwestycje funduszy. W przyszłości może to procentować w postaci wyższych świadczeń. Która droga jest właściwa? Pomocniczo na to pytanie może odpowiedzieć analiza wynikająca z badań (tabela 3).

Tabela 3

Kto daje więcej zarobić?

ZUS		OFE	
Lata	Stopa zwrotu (%)	Lata	Stopa zwrotu (%)
2012	↑ 6,3	2012	↓ 4,5
2013	↑ 5,1	2013	↑ 16,5
2014	↑ 4,9	2014	↑ 7,2
2015	↑ 4,4	2015	↓ 4,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://gospodarka.dziennik.pl/emerytury-i-ofe/artykuly/526084,zus-zdecydowanie-wygrywa-stopami-zwrotu-z-ofe.html>

Z tabeli 3 wynika, że w ZUS-ie stopa zwrotu cały czas wzrasta, natomiast w OFE są tendencje wzrostowe, ale i spadkowe, czyli istnieje większe ryzyko. Wśród argumentów za oszczędzaniem w funduszach emerytalnych przeważały

⁸ <http://gospodarka.dziennik.pl/emerytury-i-ofe/artykuly/467317,ofe-wybralo-ponad-2-5-mln-polakow-ostateczne-dane-zus.html> [dostęp: 02.06.2017].

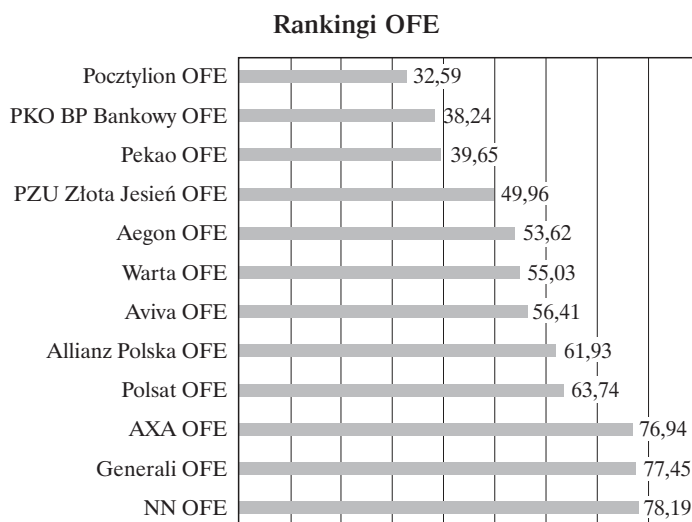
i przeważają takie, jak możliwość osiągnięcia wyższej stopy zwrotu, mimo ryzyka.

Pomimo licznych dyskusji za i przeciw z końcem 2017 r. Otwarte Fundusze Emerytalne znikną z rynku i po przekształceniu w fundusze akcji staną się częścią dobrowolnego III filaru systemu emerytalnego. Można przyjąć, że w takim scenariuszu całość składki odprowadzana w ramach II filaru będzie trafiała do ZUS, bez możliwości wyboru ze strony ubezpieczonego. To budzi wiele pytań:

- Gdzie środki pochodzące ze składek ubezpieczonych są bezpieczniejsze?
- Czy likwidacja OFE to zabieg państwa do zgromadzenia brakujących środków w budżecie?

Od momentu wprowadzenia reformy w 1999 r. te pytania wydają się jednymi. Jak wyglądają rankingi OFE prezentuje rysunek 6.

Rysunek 6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://www.rankingofe.com.pl/>

Pewnie czas pokaże, co bardziej jest uzasadnione.

Nowe zmiany powodują, że do końca września 2017 r. otwarte fundusze emerytalne (OFE) mają stopniowo przekazywać do ZUS środki z rachunków tych osób, które przed 1 października 2017 r. skończą odpowiednio: 50 lat (kobiety) i 55 lat (mężczyźni). OFE mają taki obowiązek wobec osób, którym zostało 10 lat do osiągnięcia wieku emerytalnego. Od tego momentu przekazywać środki z konta OFE na subkonto danej osoby w ZUS (w ramach tzw. suwaka

bezpieczeństwa). Natomiast piątego dnia roboczego po 1 października 2017 r. otwarty fundusz emerytalny umorzy wszystkie jednostki rozrachunkowe zgromadzone na rachunkach osób, które skończą 60 lub 65 lat do końca września 2017 r. W ciągu kolejnych dwóch dni roboczych OFE przekaze do ZUS środki z rachunku tej osoby równe wartości umorzonych jednostek rozrachunkowych. Te środki zostaną zapisane na subkontach osób ubezpieczonych.

Jednym ze składników emerytury na nowych zasadach jest kapitał początkowy. Dotyczy osób, które przed 1999 rokiem opłacały składki na ubezpieczenie. Ich wartość ZUS wylicza na wniosek świadczeniobiorców. Składki, jakie płaci ubezpieczony z tytułu ubezpieczenia emerytalnego, są zapisywane na indywidualnym koncie ubezpieczonego, ale dopiero od 1 stycznia 1999 roku. Kapitał początkowy jest ustalany jedynie dla wyliczenia nowej emerytury, która jest wypłacana z I filaru. Dotyczy to osób urodzonych **po 31 grudnia 1948 roku**, których dotyczyło ubezpieczenie społeczne przed 1 stycznia 1999 roku. Przy obliczaniu kapitału początkowego uwzględnia się:

- okresy składkowe określone w art. 6 ustawy emerytalnej: okresy zatrudnienia, pracy nakładczej, pracy w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych lub innej pracy zarobkowej, np. umowy agencyjnej lub zlecenia, działalności objętej ubezpieczeniem społecznym;
- okresy nieskładkowe: okresy pobierania zasiłku chorobowego, okresy pobierania wynagrodzenia za czas niezdolności do pracy wypłaconego na podstawie Kodeksu pracy, zasiłku opiekuńczego, świadczenia rehabilitacyjnego, urlopu wychowawczego;
- okresy niewykonywania pracy spowodowane opieką nad dzieckiem;
- okres nauki w szkole wyższej;
- inne określone w art. 7 ustawy emerytalnej;
- *na liście nie ma praktyk robotniczych.*

Od czego zależy kwota kapitału początkowego:

- długości udowodnionych okresów składkowych i nieskładkowych przebytych przed 1 stycznia 1999 r.,
- podstawy wymiaru,
- współczynnika p , który służy do obliczenia tzw. części socjalnej.

Sposób obliczania kapitału początkowego:

Część uzależniona od uwzględnionych okresów składkowych

- **Okresy składkowe** (przebyte przed 1999 r.) liczone są po 1,3% podstawy wymiaru za każdy rok okresów składkowych (z uwzględnieniem pełnych miesięcy).

Część uzależniona od uwzględnionych okresów nieskładkowych

- **Okresy nieskładkowe** (przebyte przed 1999 r.) liczone są po 0,7% podstawy wymiaru za każdy rok okresów nieskładkowych (z uwzględnieniem pełnych miesięcy).

Część socjalna

- **Część socjalną** kapitału początkowego ustala się przy uwzględnieniu 24% kwoty bazowej oraz **współczynnika p** – proporcjonalnego do wieku i stażu ubezpieczeniowego (okresów składkowych i nieskładkowych) osiągniętego do 31 grudnia 1998 r.
- 100% części socjalnej wynosi 293,01 zł (24% kwoty bazowej, tj. 1220,89 zł).
- Kwota bazowa wynosi 100% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia z II kwartału 1998 r., tj. **1220,89 zł**.
- Do ustalenia tzw. części socjalnej hipotetycznej emerytury stosuje się wzór, według którego oblicza się współczynnik proporcjonalny do wieku oraz stażu ubezpieczeniowego:
- gdzie:

$$P = \frac{\text{wiek ubezpieczonego} - 18}{\text{wiek emerytalny} - 18} \times \frac{\text{staż ubezpieczonego}}{\text{wymagany staż}},$$

p – współczynnik; nie może być wyższy od 100%, jest zaokrąglany (według zasad matematycznych) do setnych części procentu;

- **wiek ubezpieczonego** – oznacza wiek w dniu 31 grudnia 1998 r., wiek ten określany jest, w pełnych latach, a jeżeli 31 grudnia 1998 r. ubezpieczony miał więcej niż 6 miesięcy ponad wiek ustalony w latach, przyjmuje się pełne lata po zaokrągleniu w górę;
- **wiek emerytalny** – oznacza 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn;
- **staż ubezpieczeniowy** – oznacza udowodnione do 31 grudnia 1998 r. okresy składkowe i nieskładkowe; przy obliczaniu łącznego okresu składkowego i nieskładkowego uwzględnia się lata, miesiące i dni; jeżeli w dniu 31 grudnia 1998 r. ubezpieczony ma więcej niż 6 miesięcy stażu, staż ten zaokrągla się do pełnego roku; natomiast jeżeli 31 grudnia 1998 r. ubezpieczony ma więcej niż 6 miesięcy stażu ponad pełne lata, staż ten zaokrągla się w górę; jeżeli ubezpieczony ma 31 grudnia 1998 r. staż wynoszący 6 miesięcy lub krótszy (np. 3 miesiące i 22 dni), staż ten ustala się w dniach; również w dniach ustala się staż, jeżeli ubezpieczony ma 31 grudnia 1998 r. staż wynoszący 6 miesięcy i mniej ponad pełne lata (np. 25 lat, 5 miesięcy i 3 dni).
- Przyjmuje się, że miesiąc kalendarzowy ma 30 dni, a rok kalendarzowy 360 dni.

- **wymagany staż** – oznacza 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn; jeżeli staż ubezpieczeniowy ustala się w dniach, to wymagany staż również ustala się w dniach przyjmując, że rok kalendarzowy to 360 dni.

Wymagany staż ustalony w dniach wynosi:

- dla kobiet – 7 200 dni (20 lat x 360 dni),
- dla mężczyzn – 9 000 dni (25 lat x 360 dni).

18 – oznacza wiek przyjęty jako początek aktywności zawodowej.

Wartość współczynnika **p** dla osób, które w dniu objęcia ubezpieczeniem po raz pierwszy miały ukończone 18 lat (obliczona oddzielnie dla kobiet i oddzielnie dla mężczyzn), zamieszczona jest w **załączniku do ustawy emerytalnej**. Pamiętać jednak należy, że załącznik ten odzwierciedla regułę, w myśl której staż ubezpieczeniowy i wymagany staż oblicza się w pełnych latach.

W przypadku, gdy staż ubezpieczeniowy i wymagany staż ustala się w dniach – wartość współczynnika **p** dla ubezpieczonego mającego 18 lat oblicza się zawsze zgodnie z zamieszczonym wyżej wzorem.

- Jeżeli wnioskodawca w dniu objęcia po raz pierwszy ubezpieczeniem społecznym nie miał ukończonych 18 lat, przy obliczaniu współczynnika **p** według powyższego wzoru przyjmuje się zamiast liczby 18 faktyczny wiek (np. 16 lub 17 lat), w którym powstał obowiązek ubezpieczenia społecznego.
- Możliwość obliczenia stażu ubezpieczeniowego i wymaganego stażu w dniach wprowadzona została od 23 września 2011 r. przepisami ustawy z dnia 28 lipca 2011 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. Nr 187, poz. 1112). Mogą z niej skorzystać również osoby, którym przed 22 września 2011 r. obliczono kapitał początkowy, jednakże z powodu braku podstaw prawnych nie można było uwzględnić tym osobom przy obliczaniu stażu ubezpieczeniowego stażu wynoszącego 6 miesięcy lub krótszego.

W ustawie emerytalnej zawarta jest gwarancja, że w wyniku przeprowadzanej waloryzacji kapitał początkowy nie może ulec obniżeniu.

Wydaje się to trudne do wyliczenia przez przeciętnego przyszłego emeryta. Ponadto przeprowadzono ankietę wśród urzędników jednego z urzędów w Rzeszowie. Przebadano 25 osób, które w swojej pracy mają styczność z różnymi przepisami, więc powinny mieć wiedzę na ten temat. Jednak wyniki były bardzo słabe.

1. *Czy wiesz, jak nalicza się emeryturę?*

23 nie, 2 tak.

2. *Czy wiesz, co to jest i w jaki sposób zostaje ustalany kapitał początkowy?*
22 nie, 3 tak.
3. *W jakiej części potrącana jest składka ubezpieczenia na OFE?*
24 nie, 1 tak.
4. *Czy chciałbyś, aby składka w całości pozostawała w ZUS, czy trafiła w większej części do OFE?*
 - ZUS – 11
 - OFE – 4

Z przeprowadzonej analizy wynika, że ustalenie emerytury nie jest proste i właściwie zarezerwowane tylko dla specjalistów. Należy poszukiwać takich rozwiązań, aby były jasne i proste dla każdego, a wysokość emerytury zapewniała godne życie i zabezpieczenie na starość.

Jedną z najbardziej istotnych cech systemu emerytalnego powinna być jego długookresowa stabilność. Ocena stabilności systemu emerytalnego dokonywana jest przy użyciu prognoz długookresowych – nawet pięćdziesięcioletnich.

Tabela 4

Poprzedni system ubezpieczeń społecznych w Polsce stan na 1998 r.
oraz projekcja na 2050 r. Procentowy udział w PKB

Wyszczególnienie	1998	2050
Wydatki emerytalne (% PKB)	5,75	11,42
Wysokość składki potrzebnej do pokrycia wydatków (% podstawy oskładkowania)	24,00	48,00
Emerytury (% PKB)	0,98	5,50
Całościowe wydatki systemu ubezpieczeń społecznych (% PKB)	12,79	17,32
Całość systemu (% PKB)	2,18	7,47

Źródło: opracowanie własne na podstawie prognozy statystycznej.

Przedstawione w tabeli 4 wyniki skupiają się głównie na analizie wydatków systemu emerytalnego. Należy również zwrócić uwagę, że wprowadzenie nowego systemu emerytalnego nie przekłada się od razu na wydatki systemu emerytalnego. Wpływ ten można obserwować stopniowo. Obecne wydatki systemu emerytalnego są efektem funkcjonowania starego systemu, gdyż wszyscy emeryci właśnie w ramach tego systemu mieli przyznane swoje świadczenia.

Dla porównania zaprezentowano ubezpieczenia społeczne w krajach takich, jak: Holandia, Wielka Brytania oraz Niemcy.

W holenderskim systemie ubezpieczeń społecznych składki na ubezpieczenie emerytalne wynoszą 17,9%. W Holandii, podobnie jak w Polsce, wyróżnia się trzy filary ubezpieczeń emerytalnych. Jest to państwowa emerytura, dodatkowa emerytura opłacana przez pracodawcę oraz dobrowolna opłacana przez pracownika. W celu uzyskania emerytury państwowej należy mieszkać w Holandii od 16 do 65 roku życia. Wiek emerytalny w Holandii wynosi 65 lat i 3 miesiące. Po osiągnięciu tego wieku istnieje możliwość przejścia na emeryturę lub dalszej pracy. Za każdy rok pracy przysługuje 2% więcej emerytury. Wielkość emerytury w Holandii jest zawsze taka sama.

W Wielkiej Brytanii ubezpieczenia społeczne dzielą się na 4 klasy. Do pierwszej klasy zaliczają się pracodawcy i pracownicy, do klasy drugiej i czwartej osoby samozatrudnione, natomiast klasa trzecia jest dobrowolna. Składka na ubezpieczenie emerytalne wynosi 16%, jednak osoby, które nie uzyskują odpowiednio wysokich dochodów są zwolnione z opłacania tych składek. Wiek emerytalny w Wielkiej Brytanii jest uzależniony od płci oraz daty urodzenia i wynosi od 61 lat do 68 lat. Po przejściu na emeryturę jest możliwość dalszej pracy, dzięki czemu uzyskuje się o 5,8% więcej emerytury za każdy rok. Warunkiem uzyskania emerytury jest konieczność opłacania składki minimalnie przez 10 lat.

W Niemczech wiek emerytalny wynosi 67 lat, jednak planowane jest wdrożenie 69 lat. Występują trzy filary emerytury. Pierwszy dotyczy emerytury państwowej i wynosi 30%. Filar drugi jest przeznaczony dla emerytury zakładowej, natomiast filar trzeci to emerytura prywatna. Warunkiem uzyskania emerytury jest opłacanie składki przez minimum 5 lat. Po przejściu na emeryturę jest możliwość pracy, która podwyższa emeryturę o 0,5% za każdy rok.

Najbardziej specyficzny z powyższych systemów ubezpieczeń społecznych jest system w Wielkiej Brytanii. W tym kraju składki na ubezpieczenia są odprowadzane w każdym tygodniu. Wynika to z faktu, że Brytyjczycy dostają wynagrodzenie co tydzień. Nie występują tam filary, jak w przypadku pozostałych krajów, natomiast występują klasy, do których przynależność jest uzależniona od pozycji społecznej. W Wielkiej Brytanii najbardziej opłacalna praca jest po uzyskaniu wieku emerytalnego, ponieważ dostaje się dodatkowe fundusze w wielkości 5,8% za każdy rok. Dużym plusem jest również to, że osoby mało zarabiające nie muszą płacić składek na ubezpieczenia społeczne. Wiek emerytalny w tym kraju jest uzależniony od płci.

System ubezpieczeń społecznych w Holandii jest jednym z najlepszych systemów występujących na świecie. Jest to związane ze sprawiedliwym

podziałem funduszy pomiędzy uczestników systemu. Mimo że składki na ubezpieczenia społeczne w Holandii są bardzo wysokie, to przekłada się to na komfort życia ludzi. W przypadku choroby, wypadku lub innych zdarzeń losowych uniemożliwiających podjęcie pracy państwo jest w stanie zapewnić godne życie swoim obywatelom. Dzięki ubezpieczeniom dotyczącym długotrwałej opieki zdrowotnej osoba poszkodowana ma pewność, że nie zabraknie jej środków do życia. Podobnie jest w przypadku, gdy partner był żywicielem rodziny, a jego nagła śmierć spowodowała uszczuplenie dochodu.

Ubezpieczenia społeczne w Niemczech są w pewnym stopniu zbliżone do ubezpieczeń społecznych w Polsce. Również występują 3 filary. W Niemczech wiek emerytalny jest najwyższy w porównaniu do pozostałych krajów. Podobnie jak w Holandii występują tutaj ubezpieczenia zdrowotne długotrwałej opieki, które gwarantują fundusze na wypadek zaistnienia zdarzenia losowego, które uniemożliwia pracę. W Niemczech składki na ubezpieczenia emerytalne są największe w porównaniu do pozostałych krajów.

Polski system ubezpieczeń społecznych jest najmniej korzystnym systemem. Wynika to z faktu, że obywatele płacą wysokie składki, a otrzymują niskie świadczenia. Polska jest krajem, którego nie stać na pomoc ludziom potrzebującym w przypadku zaistnienia zdarzeń losowych w takim stopniu, aby zapewnić im dostateczny byt. Otrzymane świadczenia w wielu przypadkach są zbyt niskie, aby móc żyć na poziomie, na jaki mogą pozwolić sobie pozostałe kraje. Idealnym rozwiązaniem dla Polski byłoby wprowadzenie takiego systemu ubezpieczeń społecznych jaki występuje w Holandii, jednak nie jest to możliwe z powodu sytuacji ekonomicznej kraju.

PODSUMOWANIE

Analiza struktury systemu emerytalnego na przestrzeni lat wykazała, że w tym aspekcie ciągle zachodzą zmiany. Zarówno „stary” system emerytalny, jak i obecny funkcjonujący na nowych zasadach mają pewne wady. „Stary” system był jasny, prosty oraz dobrze funkcjonujący, ale tylko do momentu wystąpienia głębszego kryzysu demograficznego. System ten nie był przygotowany na zwiększenie udziału emerytów w społeczeństwie. „Nowy” system miał być uodporniony na niekorzystne zmiany demograficzne poprzez wprowadzenie kapitałowej części emerytur. Powstały w tym celu Otwarte Fundusze Emerytalne, które miały za zadanie inwestować środki ze składek w celu ich pomnożenia. Jednak ich działalność opierała się na ryzyku rynkowym i nie gwarantowała obywatelom uzyskania korzyści z uczestnictwa (według nie-

których ekspertów). Ponadto zestawienie wyników stóp procentowych było niekorzystne dla OFE. Funkcjonowanie OFE ograniczało środki ZUS na wypłatę bieżących emerytur. To z kolei wprowadzało bieżące rządy w problemy. Zdaniem autorów kolejna zmiana, czyli ograniczenie inwestowania w OFE, również nie uzdrowi całej sytuacji. Jest to tylko ratowanie ZUS na wypłatę emerytur bieżących i przyszłych potrzebnych w krótkotrwałym okresie. Oczywiście takich dyskusji będzie jeszcze wiele, ale, czy byt emerytów się poprawi?

BIBLIOGRAFIA

- Abramowska-Kmon A., *O nowych miarach zaawansowania starzenia się ludności*, „Studia Demograficzne” 2011, nr 1(159).
- Demography Report 2008. Meeting Social Needs in an Ageing Society. Commission Staff Working Document, Brussels 2008.
- GUS: Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2014 roku.
- Holzer-Żelażewska H., Tymicki K., *Cohort and Period Fertility of Polish Women, 1945–2008*, „Studia Demograficzne” 2009, nr 1 (155).
- Lanzieri G., *The Greying of the Baby Boomers. A Century-Long View of Ageing in European Populations*, „Statistics in Focus” 2011, No. 23.
- Żukowski M., *Reformy emerytalne w Europie*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2006.
- <http://gospodarka.dziennik.pl/emerytury-i-ofe/artykuly/467317,ofe-wybralo-ponad-2-5-mln-polakow-ostateczne-dane-zus.html> [dostęp: 02.06.2017].
- <http://gospodarka.dziennik.pl/emerytury-i-ofe/artykuly/526084,zus-zdecydowanie-wygrywa-stopami-zwrotu-z-ofe.html> [dostęp: 13.10.2017].
- <http://www.rankingofe.com.pl/>

ZMIANY RYNKU I ICH WPŁYW NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ SYSTEMU EMERYTALNEGO

Streszczenie

Od bardzo dawna problemem społeczeństwa jest stworzenie jak najlepszych warunków w sytuacji zakończenia kariery zawodowej. Brak możliwości samodzielnego utrzymania się spowodował podejmowanie starań w celu popra-

wy warunków życia osób starszych. Sposoby radzenia sobie z tym problemem były różnorakie i zmieniały się wraz ze zmianami gospodarczymi, społecznymi i politycznymi. Odpowiedzialność w tym zakresie ciąży na sektorze ubezpieczeń. W raportach ostatnich lat podkreślany jest fakt, że niskiemu poziomowi urodzeń towarzyszy niski poziom śmiertelności. Starzenie się ludności jest procesem ogólnie znanym w społeczeństwie. Mało kto zdaje sobie jednak sprawę z tego, że najszybciej zachodzi ono w Europie. Komisja Europejska co dwa lata publikuje Europejski Raport Demograficzny wskazujący najnowsze fakty i trendy demograficzne w krajach członkowskich. Głównym efektem tej przemiany jest coraz wyższy udział osób starszych w strukturze społeczeństwa. System emerytalny jest bardzo wrażliwy na wszelkie zmiany. Występujące czynniki powodują przymus wprowadzenia nowych rozwiązań po to, aby mógł on funkcjonować prawidłowo. Funkcjonowanie systemów emerytalnych jest postrzegane przez społeczeństwo, jako sfera społeczna. Równoległe wielkość świadczeń emerytalnych jest uzależniona od rozwoju gospodarczego i zmiennej sytuacji gospodarczej Polski. Powstały Otwarte Fundusze Emerytalne, które miały za zadanie inwestować środki ze składek w celu ich pomnożenia. Jednak ich działalność opierała się na ryzyku rynkowym i nie gwarantowała obywatelom uzyskania korzyści z uczestnictwa (według niektórych ekspertów). Zdaniem autorów artykułu kolejna zmiana, czyli ograniczenie inwestowania w OFE, również nie uzdrowi całej sytuacji. Jest to tylko ratowanie ZUS na wypłatę emerytur bieżących i przyszłych, potrzebnych w krótkotrwałym okresie. Oczywiście takich dyskusji będzie jeszcze wiele, ale, czy byt emerytów się poprawi? Temat oczywiście jest ciągle do dyskusji społecznej.

Słowa kluczowe: system emerytalny, rynek, społeczeństwo

MARKET CHANGES AND THEIR INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF THE PENSION SYSTEM

Summary

For a very long time, the creation of the best conditions in the situation when a professional career ends has been a problem for society. The elderly's inability to maintain themselves has led to efforts to improve their living conditions. The ways of dealing with this problem were varied and changed along with economic, social and political changes. Responsibility in this area lies with the insurance sector. Recent reports have highlighted the fact that the

low level of births is accompanied by a low level of mortality. The aging of the population is a process generally known in society. Hardly anyone, however, realizes that it is the fastest in Europe. Every two years, the European Commission publishes the European Demographic Report indicating the latest facts and demographic trends in the member countries. The growing share of older people in the structure of society is the main effect of this change. The pension system is very sensitive to any changes. The existing factors make it necessary to introduce new solutions so that it can function properly. The functioning of pension systems is perceived by society as a social sphere. At the same time, the amount of pension benefits depends on economic development and the changing economic situation in Poland. There were Open Pension Funds established to invest the funds from contributions in order to multiply them. However, their activity was based on market risk and did not guarantee citizens the benefits of participation (according to some experts). According to the authors of the article, another change, i.e. limiting the investment in OPF, will not improve the whole situation. It is only saving ZUS to enable it to pay current and future pensions needed in a short-term period. Of course, there will be many such discussions, but will the pensioners' situation get better? Obviously, the topic is still a matter for social debate.

Key words: pension system, market, society

ИЗМЕНЕНИЯ РЫНКА И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ

Резюме

Во все времена социальная проблематика была связана с созданием как можно более лучших условий в ситуации завершения профессиональной карьеры. Неспособность пожилых людей самостоятельно поддерживать свое существование повлекла за собой инициативу по улучшению их жизненных условий. Способы решения этой проблемы были разнообразными и изменялись под влиянием экономических, социальных и политических факторов. Ответственность в этой сфере лежит на страховом секторе. В отчетах последних лет подчеркивается, что низкий уровень рождаемости совмещается с низким уровнем смертности. Старение населения – процесс, который широко известен в обществе. Однако мало кто отдает себе отчет в том, что данный процесс в первую очередь касается Европы. Европейская комиссия каждые

два года публикует Европейский демографический отчет, который содержит информацию о новейших фактах и демографических тенденциях в государствах-членах ЕС. Основным результатом этого процесса является все более высокая доля участия пожилых людей в структуре общественной деятельности. Пенсионная система достаточно чувствительна ко всяческим изменениям. Наличествующие факторы обуславливают необходимость принятия новых решений, – таких, чтобы эта система могла функционировать должным образом. Функционирование систем пенсионного обеспечения воспринимается обществом как социальная сфера. В то же время размер пенсионных пособий зависит от экономического развития и склонной к изменчивости экономической ситуации в Польше. Были созданы Открытые Пенсионные Фонды, призванные инвестировать средства, полученные от страховых взносов, с целью их преумножения. Однако их деятельность была связана с рыночным риском и не гарантировала гражданам выгоды от участия в них (по мнению некоторых экспертов). По мнению авторов статьи, очередные изменения, касающиеся ограничения инвестиций в Открытые Пенсионные Фонды, полностью ситуацию не спасут. Может это быть только поддержкой для системы социального страхования в выплате текущих и будущих пенсий в краткосрочный период. Несомненно, дискуссий подобного рода будет еще достаточно много, но улучшится ли от этого ситуация пенсионеров? Конечно, проблематика по-прежнему остается открытой для общественного обсуждения.

Ключевые слова: пенсионная система, рынок, общество

Cytuj jako:

Chłodnicka H., Zimon G., *Zmiany rynku i ich wpływ na kształtowanie się systemu emerytalnego*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2018 nr 2(61), s. 131–151. DOI: 10.26399/meip.2(61).2018.20/h.chlodnicka/g.zimon

Cite as:

Chłodnicka, H., Zimon, G. (2018) ‘Zmiany rynku i ich wpływ na kształtowanie się systemu emerytalnego’ [‘Market changes and their influence on the development of the pension system’]. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 2(61), 131–151. DOI:10.26399/meip.2(61).2018.20/h.chlodnicka/g.zimon